

ISTORIKAI APIE ISTORIJĄ IR TRAGEDIJĄ

Nijolė Juchnevičienė

Vilniaus universiteto Klasikinės filologijos katedros docentė

I. Vienas iš pagrindinių graikų istorinio mentaliteto raidos ypatumų¹ – tas, kad jį formavo ne tik ir ne tiek tie rašytojai, kuriuos dabar vadiname istorikais². Esminės helėnų istoriosofinės idėjos kur kas ryškiau nei istoriografiniuose veikaluose tikraja šio žodžio prasme atsispindi filosofiniuose, netgi profesinės (mokslinės) literatūros veikaluose, pavyzdžiui, Hipokrato ir jo mokinių kūrinuose (Toynbee, XIII), tačiau pirmiausia poezijoje, kur vieną svarbiausių vietų, šalia Homero³, užėmė tragikai.

¹ XX a. viduryje pasigirdo abejonių graikų istorinės minties istorizmu, pareikšta minčių, kad graikai turėjo istoriografiją, bet neturėjo istorijos. Pirmasis žymiausias šios kritikos atstovas R. Collingwoodas teigė, jog pagrindinis vadinamojo graikų istorinio mentaliteto bruožas buvo antiistoriškumas (Collingwood, 22 ff.). Ši nuomonė turėjo nemažai šalininkų (apie tai žr. Driver, 19–38). Tačiau tradicinės klasikinės filologijos mokyklos ir žymiausiųjų atstovai pateikia pakankamai svarių argumentų šiai teorijai paneigti (Jaeger, I, 381; Gomme, *The Greek Attitude to Poetry and History*, 138; Toynbee, IX–XXV, ff.; Frolov, 10–30; Bury, 103–104; Bowra, 188–190 ff. ir daugelis kitų).

² Historiografija buvo vienas iš literatūrinės prozos žanrų. Terminą „istorikas“ dabartine šio žodžio reikšme pirmasis pavartojo Aristotelis (*Poet.* 9, 1451b), tačiau ir toliau dažniau buvo vartojamas terminas συγγραφεύς (pvz., Polibijus, Plutarchas ir kt.).

³ Homero epuose pirmą kartą labai emociškai pavaizduota žmogaus akistata su istorija (Odisėjas Demodoko giesmėje, *Od.* IX, atpažįsta pats save ir suvokia pasakojamus įvykius kaip istorinius. Patikimiausias Demodoko pasakojimo istoriškumo liudytojas yra Odisėjas, pats dalyvavęs apdainuojamuose įvykiuose. Tai pirmoji literatūroje atpažinimo scena: Odisėjas atpažįsta save istorijoje

Pagrindinės helėnų istorinio mentaliteto ypatybės išryškėja jau pirmuosiuose graikų literatūros kūrinuose – archajinio laikotarpio poezijoje: tai skirtumo tarp dabarties bei praeities suvokimas ir kartu istorinio bei kultūrinio kontinuiteto jausmas⁴, nekintančių konstantų nuolatiniame laiko ir įvykių kaitoje ieškojimas. Taigi pirmasis istorinės minties literatūrinis matmuo yra poetinis. Tiesą sakant, Graikijoje, kaip ir Naujųjų laikų Europoje iki pat XVIII a., historiografija, nors ir labai populiari⁵, nebuvo laikoma vienu iš kertinių helėnų civilizacijos ramsčių, nebuvo ji ir būtina edukacinio proceso dalis⁶. Tautos gyvavimo įprasminimas, istorinės atmin-

ir suvokia save kaip istoriją. Tai sukelia jam gana netikėtą reakciją, primenančią Aristotelio aprašytą tragiškąjį katarsį (*Poet.* 15, 1453b). Anot F. Hartogo, pirmasis istorinis žmogaus matmuo buvo epinis (Hartog, 182–184). Homero epuose iš viso individui, personalijoms, jų istorijai ir darbams skiriama daug dėmesio (epuose paminėta apie 1000 veikėjų): *Iliados* poetas, aprašydamas veikėjus, daugiausia domisi dviem dalykais – kovomis ir genealogijomis (Hornblower, *Introduction*, 9).

⁴ Nepaisant to, kad poezijoje, kaip ir mituose, praeitis kartais išivaizduojama kaip prarastas „aukso amžius“ (žr. Selincourt, 25; T. Driver, 10 ir kt.); Tukidido *Archaiologijoje* aiškiai atsispindi ekonominės, kultūrinės ir socialinės pažangos suvokimas.

⁵ F. Jacoby, ėmęsis sudarinėti graikų istorikų fragmentų korpusą, nesitikėjo susidursiąs su tokia gausybe autorių: jis suskaičiavo daugiau nei 800 istorikų vardų (Brown, 1).

⁶ Žr. M. J. Marrou, 167; 280. Daugiau dėmesio, ko gero, jai buvo skiriama tik Isokrato mokykloje, o pirmasis į mokymo programą ją įtraukė Plutarchas (Korus, 92).

ties kaupimas bei perdavimas ir po archajinio laikotarpio buvo daugiausia poezijos funkcija⁷. Ši graikų kultūros nuostata akivaizdžiai atsispindi kategoriškame Aristotelio teiginyje apie poezijos istoriosofinį pranašumą prieš istoriografiją: [...] *poezija yra filosofiškesnė už istoriją, nes ji labiau atskleidžia bendruosius dėsningumus, o istorija – pavienius įvykius* (*Poet.* 9, 1451b)⁸.

Naujaisiais laikais apie tragedijos ir istoriografijos sąsajas pirmieji prabilo Renesanso kritikai, kurie pirmiausia pabrėžė abiejų žanrų tematikos ir turinio bendrybes bei apgailestavo, kad susižavėję istorine fabula dramaturgai „užmiršdavo“ pačią savo kūrinį žanrinę esmę, nepaisydami tragedijos kanonų pasiduodavo naracijos sugestijai⁹. Panaši teorinė minties tendencija išliko ir vėliau; ją taikliai apibendrina D. Didro žodžiai, jog istorija – dramatos pagrindas, ir nors poezija dažnai lyginama su tapyba¹⁰, kur kas tinkames-

⁷ Anot C. M. Bowra, *poetry has been the normal method of remembering the past* (Bowra, 189). Herodotas, ėmęsis rašyti istoriją, į epinę tradiciją žiūri kaip į vieną iš žanrinių paradigmių ir siekia konkuruoti su poetais pirmiausia faktų pateikimo objektyvumu (Juchnevičienė, 29–31). Iki Herodoto mūšiai su persais jau buvo apraudoti neišlikusioje Frinicho tragedijoje *Mileto užkariavimas*, filosofškai įprasminti Aischilo *Persuose* ir pašlovinėti Simonido istorinėje elegijoje.

⁸ Čia ir toliau cituojamas Marcelino Ročkos *Poetikos* vertimas (Aristotelis, *Rinktiniai raštai*, vertė Jonas Dumčius, Marcelinas Ročka, Vosylius Sezemanas, 1990).

⁹ Smulkiau apie tai žr.: T. Driver, 4–5.

¹⁰ Antikoje poetinė kūryba buvo suvokiama kaip viena iš realybės vizualizavimo formų (Kennedy, *Introduction*, XIII). Tai atspindi graikų kultūroje vyraujantį vizualinį pasaulio suvokimą (Jaeger, XXI–XXII). Tapybos ir poezijos panašumo motyvas Antikoje gana dažnas: tapybą kaip nebylią poeziją yra apibūdinęs Simonidas (tokią mintį jam priskiria Plutarchas, *De gloria Ath.* 3, 346A: [...] *Ἰὼ Σιμωνίδης τὴν μὲν ζωγραφίαν ποίησιν σιωπῶσαν προσαγορεύει, τὴν δὲ ποίησιν ζωγραφίαν λαλοῦσαν*); Aristotelis teigė, kad tragedija *kiek panaši į tapybą*, nes ir vieno, ir kito meno pagrindas, „siela“, yra fabula (*Poet.* 1450a–b); Plutarchas kartoja Simonido mintį, kad poezija – kalbanti tapyba (*De aud. poet.* 17F: *ζωγραφίαν εἶναι φθεγγομένην*). Panašiai manė ir romėnai, pavyzdžiui, *Rhet. Her.* autorius: *poema loquens pictura* (4. 39). Horacijus, pasakęs garsųjį *ut pictura poesis* (*Ars* 361).

nis būtų jos lyginimas su istoriografija (1758, *Discours sur la poésie dramatique*). Ši tradicija nenutrūko iki mūsų dienų¹¹.

Iš tiesų dramatos ir istoriografijos sąsajos yra kur kas gilesnės, nei vien paviršutiniškas pastebėjimas, kad istorija iki pat Romantizmo epochos pabaigos buvo pagrindinis dramatinės fabulos ir charakterių šaltinis. Nors pirmoji žodžio *istorija* (ἱστορία) reikšmė pirmiausia implikuoja autopsinį tyrimą ir klausinėjimą¹², požiūris į istoriją kaip vieną iš empiriniais duomenimis grindžiamą tyrimą šiais laikais jau yra pasenęs. Kūrybos vaidmuo istoriko darbe yra labai didelis. Pasirinkdamas savo duomenų aiškinimo ir perteikimo būdus istorikas atlieka iš esmės „poetini“ veiksmą, įsivaizduodamas istorinį lauką kaip tam tikrą sferą ir pasirinkdamas tam tikrą pasakojimo modelį (White, XIII–XVI; 49 sek.).

R. Collingwoodas yra taikliai pasakęs, kad veiksmas ir įvykiai, pagrindinis istorijos objektas, turi objektyvią, t. y. išorinę, ir subjektyvią, t. y. vidinę, sudedamąsias dalis, *an action is the unity of the outside and inside of an event* (Collingwood, 213). Be abejonės, istorija kaip praeities faktų tyrinėjimas siekia būti kuo objektyvesnė ir pirmiausia remiasi empiriniais duomenimis, tačiau rekonstruodamas įvykių eigą ir aiškindamasis subjektyvias priežastis (*the inside of an event*) istorikas turi pasitelkti savo vaizduotę, t. y. jis iš esmės imasi dramaturgo darbo, kurio pagrindinis reikalavimas, anot Aristotelio, *persikūnyti į kuriamus veikėjus* (*Poet.* 1455a). R. Collingwoodo žodžiais tariant, kad suvoktų veikėjų

¹¹ Žr. Hayden White (2003) apie tragediją kaip XIX a. Europos istoriografijos archetipinę siužeto formą (9 sek.).

¹² Taip ją suprato Herodotas, pirmasis pavartojęs šį žodį: *Ἡροδότου Ἀλικαρνησέως ἱστορίας ἀπόδεξις ἦδε* [...] (Hdt. I, *prooem.*), *štai halikarnasiečio Herodoto tyrimo rezultatų išdėstymas*. Kai romėnai šį žodį pasiskolino iš graikų, lotyniškas žodis *historia* pirmiausia įgavo „pasakojimo apie praeities įvykius“ reikšmę, o vėliau ėmė reikšti bet kokią pasakojimą. Šis reikšmės pakeičimas iliustruoja poslinkį nuo pragmatinės istoriografijos link retorinės.

atliktų veiksmų motyvacija, istorikas turi „permaštyti praeities mintis“ (*to rethink the thoughts of the past*, 215). Siekis suprasti vidines priežastis, privertusias konkretų žmogų pasielgti vienaip ar kitaip, įvertinti to sprendimo padarinius tiek savo paties, tiek kitų likimams ir yra tai, kas istoriją susieja su poezija ir pirmiausia, anot Aristotelio, jos tobuliausia forma – tragedija (Halliwell, 166).

Šiame straipsnyje norėčiau panagrinėti graikų istorikų veikaluose dažnai pasitaikančią tragedijos ir istorijos priešpriešą, jos ištakas ir sąsajas su graikų pragmatinės istorikos teorija (jeigu galima dažniausiai nesistemiškai istorikų kūrinuose pateikiamas mintis pavadinti teorija). Graikų pragmatinės istorikos sistema kaip savarankiška tam tikrų idėjų ir normų visuma iki šiol yra mažai nagrinėtas dalykas, o Lietuvos mokslinėje tradicijoje tai iš viso labai reta tema. Tradiciškai graikų istorika tapatinama su retorine literatūrinės prozos teorija, kurios pradininku paprastai laikomas Aristotelis. Beje, Aristotelis, kaip žinoma, pirmasis aptarė ir tragedijos žanrinę specifiką.

II. Aristotelis imasi lyginti tragediją ir istoriją tikriausiai dėl daugelio aplinkybių: pirmiausia tragedija ir istorija funkcionavo kaip meno kūriniai, taigi ir vienas, ir kitas žanras turi ir mimetinį aspektą; svarbu ir tai, kad jie, anot Aristotelio, yra pirmiausia žmonių veiklos, o ne pačių žmonių imitacija¹³; be to, Aristotelis pastebi ir abiejuose žanruose eksploatuojamų temų bei charakterių panašumą (*Poet.* 9, 1451b).

Istorijos skirtumus nuo tragedijos Aristotelis aptaria tik keliais sakiniais (1451b; 1459a), o epui aptarti skirti keli skirsniai (XXIII–XXVI, 1459a–1462b). 1451b nustatomas pagrindinis skirtumas tarp tragedijos ir istorijos: ὁ γὰρ ἱστορικὸς καὶ ὁ

ποιητῆς οὐ τῶ ἢ ἔμμετρα λέγειν ἢ ἄμετρα διαφέρουσιν, εἴη γὰρ ἂν τὰ Ἡροδότου εἰς μέτρα τεθῆναι, καὶ οὐδὲν ἤττον ἂν εἴη ἱστορία τις μετὰ μέτρων ἢ ἄνευ μέτρων, ἀλλὰ τοῦτο διαφέρει, τὸ τὸν μὲν τὰ γενόμενα λέγειν, τὸν δὲ οἷα ἂν γένοιτο. διὸ καὶ φιλοσοφώτερον καὶ σπουδαιότερον ποιήσεις ἱστορίας ἐστίν· ἢ μὲν ποιήσεις μᾶλλον τὰ καθόλου, ἢ δ' ἱστορία τὰ καθ' ἕκαστον λέγει (*Poet.* 1451b)¹⁴. Daugiausia dėmesio Aristotelis skiria tragedijai, o kitus žanrus – epą ir istoriją – su ja tik palygina, beje, pastarųjų nenaudai. Istoriografija, akivaizdu, lieka Aristotelio tyrinėjimo periferijoje. Tiek tragedija, tiek epas, tiek istorija kalba apie tuos pačius dalykus – apie praeityje įvykusius realius įvykius arba apie tai, kas buvo laikoma praeityje įvykusiais realiais įvykiais. Aristotelis pataria epe, kaip ir tragedijoje, kurti dramatinę fabulą, tačiau į istoriografiją, kiek galima spręsti iš *obiter dicta*, žiūri kaip į sausą kroniką. Iš to, kas pasakyta išlikusiose *Poetikos* dalyse, akivaizdu, kad Aristotelis istorijai kėlė vienintelį, tačiau visiškai neįgyvendinamą reikalavimą: jos tikslas – *parodyti ne vieningą veiksmą, o tik tam tikrą laiko tarpą bei visus įvykius, atsitikusius tuo pačiu laikotarpiu vienam arba daugeliui asmenų, kurie tik atsitiktinai susiję vienas su kitu, pavyzdžiui, jūrų mūšis Salamine ir kartaginiečių mūšis Sicilijoje įvyko tuo pačiu metu, bet jų tikslai buvo visai kitokie* (1459a)¹⁵.

¹⁴ *Istorikas ir poetas skiriasi ne tuo, kad vienas rašo eilėmis, o kitas proza. Juk jei Herodoto veikalus [sic! – N. J.] kas nors išdėstyti eilėmis, jie vis tiek būtų istoriniai veikalai, nesvarbu, ar jie eiliuoti, ar neeiliuoti. Skirtumas tas, kad pirmasis pasakoja apie įvykius, kurie tikrai buvo, o antrasis apie įvykius, kurie galėtų būti. Todėl poezija yra filosofiškesnė ir kilnesnė už istoriją, nes ji labiau atskleidžia bendruosius dėsningumus, o istorija – pavienius įvykius.*

¹⁵ [...] ἀνάγκη οὐχὶ μᾶς πράξεως ποιεῖσθαι δήλωσιν ἀλλ' ἐνὸς χρόνου, ὅσα ἐν τούτῳ συνέβη περὶ ἕνα ἢ πλείους, ὧν ἕκαστος ὡς ἔτυχεν ἔχει πρὸς ἀλλήλα. ὥσπερ γὰρ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἢ τ' ἐν Σαλαμῖνι ἐγένετο ναυμαχία καὶ ἢ ἐν Σικελίᾳ Καρχηδονίων μάχη οὐδὲν πρὸς τὸ αὐτὸ συντείνουσαι τέλος [...].

¹³ *Poet.* 1450a: *Svarbiausia iš šių dalių – įvykių jungtis, nes tragedija yra ne žmonių, o jų veiklos ir gyvenimo, laimės ir nelaimės imitacija.*

Galbūt toks faktų tiesos reikalavimas, faktografiškumo akcentavimas buvo, kaip mano G. M. A. Grube (*The Greek and Roman Critics*, 84), Aristotelio protestas prieš epideiktinės iškalbos stiliaus įsitvirtinimą istoriografijoje, tačiau tada gana keista, kad Aristotelis kaip istoriko *par excellence* pavyzdį pasirenka ne kokį kitą autorių, o būtent Herodotą, kurio tikrai negalėtume pavadinti retorinės istoriografijos atstovu. Šiaip ar taip, akivaizdu, kad Aristotelis istoriografiją linkęs priskirti greičiau prie mokslo nei prie beletristikos. Tokį išpūdį sustiprina ir išlikusios jo Ἐπιτηδεύματα πολιτεία pobūdis ir stilius.

Aišku, turint tik tokią informaciją, rekonstruoti Aristotelio istoriografijos teoriją vargu ar įmanoma, tačiau jeigu būtent tokį visų įvykusių istorinių faktų registravimą Aristotelis laikė pagrindiniu istorijos veikalo kriterijumi, tai, ko gero, neturėjo daug šalininkų. Kiek žinoma, tokios nuomonės nepareišė nė vienas iš Antikos intelektualų. Čia net nereikėtų minėti tokių radikalų kaip I a. pr. Kr. gyvenęs Filodemas, kuris kritikavo peripatetikų literatūros teoriją ir neigė mimetinę literatūros prigimtį. Neigė jis ir Platono sureikšmintą socialinę meno funkciją ir nežiūrėjo į poeziją nei kaip į visuomenės auklėtoją, nei kaip į mokytoją, o pagrindine literatūros paskirtimi laikė jos teikiamą estetinį pasitenkinimą¹⁶.

Išlikusiuose literatūros kritikos traktatuose, kurie visi atspindi retorinės literatūros kritikos tradiciją, istoriografijai keliami tokie patys reikalavimai, kaip ir visai literatūrinei prozai. Pagrindiniu gero istorijos veikalo požymiu laikoma istorinių faktų atranka, vienas iš τὸ πρότερον, visų kūrinių sudarančių elementų harmonijos ir tikslingumo, aspektų. Žymiausias graikų litera-

¹⁶ Smulčiau apie tai žr.: G. M. A. Grube, 195; G. A. Kennedy, „Philodemus“, 215–219.

tūros kritikos autoritetas po Aristotelio Dionisijas Halikarnasietis¹⁷, pats retorikoje labiausiai vertinęs τὸ πρότερον¹⁸, teigia, kad istorikas neturįs pasakoti visko, ką pavyko sužinoti, o pirmiausia privalęs gerai apgalvoti, ką įtraukti į pasakojimą ir ko atsisakyti, τίνα δεῖ παραλαβεῖν ἐπὶ τὴν γραφὴν πράγματα καὶ τίνα παραλιπεῖν (*Pomp.* 3, 11).

Netgi ir Aristotelio mokyklos atstovas, Teofrasto mokinys Duridas (Δουρίδης) iš Samo, domėjėsis istoriografijos problemomis ir pats, be kitų kūrinių, aprašęs 370–281 m. pr. Kr. Graikijos istorijos įvykius (tikriausiai šis kūrinys Antikoje buvo gana populiarus¹⁹), istoriografijai taikė, kiek galima spėti iš išlikusių fragmentų, visai kitokius kriterijus nei Aristotelis. Viename iš išlikusių fragmentų (*FGrHist*, II) Duridas kritiškai atsiliepia apie Eforo bei Teopompo kūrybą. Jie nesugebėję adekvačiai atspindėti istorinių įvykių, mat jų kūriniuose nėra μίμησις ir jie nesukelia estetinio pasitenkinimo: Ἐφορος δὲ καὶ Θεόπομπος τῶν γενομένων πλεῖστον ἀπελείφθησαν· οὔτε γὰρ μιμήσεως μετέλαβον οὐδεμιᾶς οὔτε ἡδονῆς ἐν τῷ φράσαι αὐτοῦ δὲ τοῦ γράφειν μόνον ἐπεμελήθησαν (*F1=Phot. Bibl.* 176 p. 121 a 141; nuoroda pagal Jacoby). Interpretuojant šį gana neaiškų fragmentą ir siekiant atskleisti čia pavartoto žodžio μίμησις reikšmę remiamasi kitų Antikos autorių liudijimais. Žinoma, kad Duridas, be istoriografijos, domėjosi teatro istorija bei dramos kritikos problemomis²⁰. Be to, ypač daug apie istoriografijos ir

¹⁷ Anksčiau rašiusių žymių kritikų Hegesijo, Hermagoro, Kaikilijaus veikalai neišliko.

¹⁸ Πασῶν ἐν λόγοις ἀρετῶν κυριωτάτη τὸ πρότερον (*Pomp.* 3, 20).

¹⁹ Cic. *Ad Att.* VI 1, 18: *Duris Samius, homo in historia diligens.*

²⁰ Jam priskiriami neišlikę veikalai Περὶ τραγωδίας (*Athen.* XIV 40 p. 636 F; nuoroda pagal Jacoby) ir Περὶ Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους (*Athen.* IV 84 p. 184 D; nuoroda pagal Jacoby).

tragedijos skirtumus diskutuoja šiek tiek vėliau kūrę autoriai, pavyzdžiui, Polibijas (žr. toliau). Plutarchas, ne kartą kaip vieną iš savo informacijos šaltinių paminėjęs Duridą (Demetrijo, Piro, Arato, Agido, Kleomeno ir kt. biografijose), apie jo istorinio veikalo stilių kalba tragedijos terminais, pavyzdžiui: Δοῦρις δ' ὁ Σάμιος τοῦτοις ἐπιτραγωδεῖ πολλὴν ὁμότητα τῶν Ἀθηναίων [...] (Plut. *Per.* 28). Remiantis panašiais faktais kilo hipotezė, kad Peripate buvo suformuoti vadinamosios „tragiškosios“ istoriografijos teoriniai pagrindai ir kad toks stilistinis istorijos žanras iš tiesų egzistavęs²²; Duridas buvęs vienas iš tokių istorikų, tačiau jis turėjęs ir sekėjų, pavyzdžiui, Filarchą (jo dramatišką stilių daugiausia kritikuoja Polibijas bei Plutarchas) ir Agatarchidą (*FGrHist* 86).

Tokius argumentus galima nesunkiai paneigti. Plutarchas gausybę tragedijos stiliaus pavyzdžių suranda jau Herodoto *Istorijoje* ir aptaria juos vartodamas panašius terminus, dramatinizmas yra ir Tukidido pasakojimas, o ir pats Plutarchas kai kuriuos *Gyvenimus* paverčia tikromis tragedijomis (apie tai žr. toliau). Žodžiu μίμησις Duridas, ko gero, norėjęs išreikšti, kad Eforo ir Teopompo pasakojimui trūksta realizmo, jis prasilenkia su tikrove, t. y. istorine tiesa. Išlikę fragmentai tikriausiai tik patvirtina jau žinomą tiesą, kad Helenizmo istorikai mėgo rašyti patetiniu stiliumi ir skolinosi efektų iš tragedijos arsenalo, tai buvo įprasta epideiktinės istoriografijos praktika. Derėtų sutikti su šios hipotezės kritikai, kad nėra rimto pagrindo teigti savarankiškai egzistavus kokią nors „tragiškosios istorio-

grafijos“ teoriją ar tokios stilistinės istoriografijos pakraipą²³. Galbūt Duridas iš tiesų išsiskyrė iš bendro epideiktinės istoriografijos konteksto ir daug ką perėmė iš dramatos, galbūt jis iš tiesų mėgo savo personažus įvesti į pasakojimą tarsi tragedijos herojus į sceną su tam tikromis scenografinėmis detalėmis, pavyzdžiui, smulkiai aprašydamas jų aprangą²⁴, tačiau vargu ar čia būtų galima išvelgti, kaip tai daro J. B. Bury, primygtines rekomendacijas kitiems istorikams pristatant veikėjus vaizduoti juos su laikmetį ir aplinkybes atitinkančiais kostiumais (*The Ancient Greek Historians*, 172).

Kad ir kaip ten būtų, Duridas ištrynė Aristotelio nubrėžtą takoskyrą tarp poezijos ir istoriografijos: tragedija ir istorija tampa panašios ne tik turiniu, bet ir forma ir traktuojamos kaip lygiaverčiai žanrai; jas skiriantis formalus požymis – metras – jau ir Aristotelio buvo laikytas neesminiu skirtumu (*Poet.* 1451b: *Istorikas ir poetas skiriasi ne tuo, kad vienas rašo eilėmis, o kitas proza. Juk jei Herodoto veikalus kas nors išdėstytų eilėmis, jie vis tiek būtų istoriniai veikalai, nesvarbu, ar jie eiliuoti, ar neeiliuoti*).

III. Helenizmo laikų istoriografijos kritikoje istorijos ir tragedijos palyginimas tampa τόπος κοινός. Klasikinėje istoriografijoje šis klausimas dar nesvarstomas. Herodotas, Aristotelio palygintas su tragikais kaip istorikas *par excellence*, nors pats Aristotelis jį netiesiogiai tapatina su

²³ Labai argumentuotai šią nuomonę sukritikavo F. W. Walbankas (*History and Tragedy*, 216–234); taip pat žr. M. G. A. Grube, 157–158; S. Hornblower, *Introduction*, 44–45.

²⁴ Fr 14(31)(=Athen. XII 50 p. 535 E-536A): Παυσανίας μὲν [...] ὁ τῶν Σπαρτιατῶν βασιλεὺς καταθέμενος τὸν πάτριον τρίβωνα τὴν Περσικὴν ἐνεδύετο στολὴν. ὁ δὲ Σικελίας τύραννος Διονύσιος ξυστίδα καὶ χρυσοῦν στέφανον ἐπὶ περόνη μετελάμβανε τραγικόν. Ἀλέξανδρος δ' ὡς τῆς Ἀσίας ἐκυρίευσεν Περσικαῖς ἐχρῆτο στολαῖς. Δημήτριος δὲ πάντας ὑπερέβαλεν [...] κτλ.

²¹ A. Kašinskaitės vertime „Duridas Samietis labai perdeda, kaltindamas atėniečius ir Periklį baisiu žiaurumu“ (Plutarchas, *Rinktinės biografijos*, 1996), t. y. pasakodamas apie tai įterpia tragedijos elementų.

²² Kai kas šios teorijos sukūrimo nuopelnus priskiria Isokratui. Apie tai žr. M. G. A. Grube, 158.

pačių blogiausių fabulų (μῦθος) kūrėjais²⁵, savo istoriniame pasakojime imitavo įvairių literatūros rūšių stilių. Tragedijos, ypač Aischilo ir Sofoklio dramų, įtaka Herodotui ne kartą smulkiai ir išsamiai aptarta, surinkta ir suskaičiuota iš tragikų pasiskolinta poetinė leksika ir tiesioginės citatos, išnagrinėta dramatinė pasakojimo kompozicija ir charakterių kūrimo technika bei kt.²⁶ Kai kurie tyrinėtojai šią įtaką labai sureikšmina²⁷, kiti ją traktuoja kiek nuosaikiau, pasakojimo dramatiškumą siedami labiau su istoriko ir dramaturgo kūrybinio proceso metodiniais bendrumais, kai bandoma į įvykius pažvelgti tarsi iš vidaus, ypač kai *Istorijoje* prabyla patys veikėjai (Chiasson, 115).

Tukidido pasakojimo dramatiškumas, nepaisant paties Tukidido deklaruoto bešališkumo ir objektyvumo, buvo pastebėtas jau Antikoje, ne kartą aptartas ir Naujaisiais laikais²⁸. Nors pats Tukididas apie istoriografijos ir poezijos santykį kū-

rinyje nekalba, neigiamą šio autoriaus požiūrį į nesaikingą stilistinių poetinių efektų naudojimą *istorijose* atspindi polemika su tais autoriais (λογογράφου), kuriems rūpi pirmiausia ne istorinė tiesa, o išdailinta pasakojimo forma (I, 21, 1: [...] ὡς λογογράφοι ξυνέθεσαν ἐπὶ τὸ προσαγωγώτερον τῆ ἀκροάσει ἢ ἀληθέστερον [...]).

Pirmasis po Aristotelio, iš išlikusių autorių, apie tragedijos ir istorijos santykį išsamiau svirsto Tukidido mokyklos, arba pragmatinės istoriografijos, atstovas²⁹ istorikas Polibijas³⁰. Jo istorijos žanro vertinimas nesutampa su Aristotelio, netgi yra radikaliai priešingas: anot Polibijo, istoriografija vienintelė sugeba atspindėti gyvenimo tiesą ir kolektyvinę patirtį, o tragedija tėra tik apgaulė, būdas suklaidinti skaitytoją pirmiausia veikiant jo jausmus; tokiu būdu tragedija pataikauja žemiausioms žmonių aistroms, neigiamai veikia asmenybę. Stoikai, ko gero, palankiausiai iš visų filosofinių mokyklų žiūrėjo į poeziją. Tragedijos sukliamą baime, ἐκπλεξίς ar κατὰπλεξίς (Ps-Long, *De subl.* 1, 4), kuri savaime yra neigiamai vertintinas πάθος, jie buvo linkę laikyti εὐπάθεια ir toleruoti, jeigu ši priemonė naudojama tinkamai ir padeda tinkamai nuteikti žiūrovą, t. y. prisideda prie auditorijos auklėjimo (de Lacy, *Stoic Views of Poetry*, 241–271). Tačiau stoikui Polibijui tragedija be kompromisų asocijuojasi su apgaulė ir melu, o tai ir yra didžiausias poezijos keliamas pavojus. Tragedijai Polibijas priešpriešina istoriją. Istorijos studijos yra pagrindinis teisingo ir dorą gyvenimo (ἀληθινὸς βίος) šaltinis. Apie istorijos teikiamas pamokas (παίδεια) Polibijas

²⁵ *Poet.* 9, 1451b. Tačiau Aristotelis pats nevengė gana nekritiškai naudoti Herodoto surinktais faktais, pavyzdžiui, *De gen. anim.* III, 5; *Hist. anim.* II, 22.

²⁶ Žr., pavyzdžiui, W. Aly, 279 ff.; L. Page, 47–49; H. Fohl, *Tragische Kunst bei Herodot.*, 1919; Ch. C. Chiasson, *The Question of Tragic Influence on Herodotus*, 1979; Myres, *Herodotus, Father of History*, 1966; A. W. Gomme, *The Greek Attitude to Poetry and History*, 1954; K. H. Waters, *The Purpose of Dramatisation in Herodotus*, 1966, ir kt.

²⁷ Pavyzdžiui, J. Myres'as teigia, kad tik paskutinėse *Istorijos* knygose istorija įveikia tragediją, H. Immerwahr'as išskiria iš pasakojimo atskirą stilistinę grupę, kurią pavadina dramatinės struktūros pasakojimais (*dramatic logoi*).

²⁸ Tukidido stilių palyginęs su Herodoto Dionisijas Halikarnasietis teigia, kad Tukididas pasakojimo jėga ir įtampa pranoksta pirmtako kūrinį (*Pomp.* 3), tačiau Dionisijas Halikarnasietis, kaip tipiškas vadinamosios retorinės kritikos atstovas, dėmesį koncentruoja į vienos ar kitos stilistinės priemonės vartojimą, kūrinį vertina kaip stilistinių pavyzdžių šaltinį ir, anot G. M. A. Grube's, neatsižvelgia į kūrinį kaip visumą; todėl nesugebėjo tinkamai įvertinti Tukidido pasakojimo dramatiškumo (*op. cit.*, 229). Apie Tukidido naratyvinę techniką žr.: T. Rood, *Thucydides: Narrative and Explanation*, 2004; S. Hornblower, *Narratology and Narrative Techniques in Thucydides*, 130–166.

²⁹ Būtent Polibijas suteikė pavadinimą Tukidido inicijuotai stilistinei istoriografijos pakraipai, kuri vadinama pragmatine istoriografija. Savo veikalą Polibijas labai dažnai apibūdina kaip pragmatinės istoriografijos kūrinį: ἡ πραγματικὴ ἱστορία (I.35), πραγματικὸς τρόπος, ἡ πραγματεία (I.1).

³⁰ Grube, *op. cit.*, 159: *except for the brief remarks of Thucydides, this is the first extant discussion of history.*

prabilo pirmasis po Tukidido³¹: ἐξ ὧν συνιδόντι καλλίστην παιδείαν ἡγετέον πρὸς ἀληθινὸν βίον τὴν ἐκ τῆς πραγματικῆς ἱστορίας περιγομένην ἐμπειρίαν· μόνη γὰρ αὕτη χωρὶς βλάβης (ἐπι) παντὸς καιροῦ καὶ περιστάσεως κριτὰς ἀληθινοῦς ἀποτελεῖ τοῦ βελτίονος (I. 35, 9)³².

Polibijas nedvejodamas pritaria Platonui ir labiausiai vertina socialinį, auklėjamąjį literatūros aspektą; jis pripažįsta, kad, kaip ir kiti meno kūriniai, literatūra gali ne tik kreipti dorą gyvenimo link, bet ir būti žalinga (βλάβη). Tinkamiausiai atlikti teigiamą paradigmatinę funkciją (μόνη γὰρ αὕτη χωρὶς βλάβης) gali tik pragmatinė istoriografija, ἢ πραγματικὴ ἱστορία. Epideiktinė istoriografija, t. y. dramatinis *istorijos* tekstas, neatitinka Polibijo keliamų reikalavimų, taigi toks tikslas laikomas visiškai beverčiu ir netgi žalingu³³. Beverčiais Polibijas laiko Filino ir Fabijo *Pūnų karų aprašymus*, tačiau pačius autorius linkęs laikyti garbingais žmonėmis, sprendamas pagal jų gyvenimą ir moralinius principus (I. 14, 2: στοχαζόμενος ἐκ τοῦ βίου καὶ τῆς αἰρέσεως αὐτῶν), ir bando pateisinti jų šališkumą teigdamas, kad jų istorijos parašytos su išmanymu (ἐμπειρότατα), o primeľuoti (ἐψεῦσθαι) juos paskatinusi ne bloga valia, o nuoširdžios simpatijos vienai ar kitai pusei; jas Polibijas palygina su išimylėjusiųjų patiriamais jausmais (πεπονθέναι τι παραπλήσιον τοῖς ἐρωῶσι)³⁴.

³¹ I. 22, 4 Tukididas apibūdina savo veikalą kaip praktinės politikos vadovėlį; būtent todėl šis niekada neprarasiąs vertės (κτῆμα εἰς αἰεῖ). Ir Polibijas politinę patirtį ir politiko įgytą išmintį laiko aukščiausia išminties forma.

³² Panašios mintys dėstomos I. 1, III. 32, V. 75, IX.1 ir kt.

³³ I. 14, 10: ὥσπερ γὰρ ζῶου τῶν ὄψεων ἀφαιρεθειῶν ἀχρειοῦται τὸ ὄλον, οὕτως ἐξ ἱστορίας ἀνααιρεθείσης τῆς ἀληθείας τὸ καταλειπόμενον αὐτῆς ἀνωφελές γίνεται διήγημα.

³⁴ I. 14, 1–3: οὐχ ἤττον δὲ τῶν προαιρημένων παρωξύνθην ἐπιστῆσαι τούτῳ τῷ πολέμῳ καὶ διὰ τὸ τοὺς ἐμπειρότατα δοκοῦντας γράφειν ὑπὲρ αὐτοῦ, Φιλῶνον

Tačiau Arato amžininkas istorikas Filarchas³⁵, taip pat kai kurių³⁶, anot Polibijo, laikomas patikimu istoriku³⁷, yra labai griežtai kritikuojamas kaip sąmoningai meluojantis. Mokslininkai šios Polibijo kritikos labai rimtai nevertina ir jam pačiam prikiša šališkumą bei tendencingumą³⁸. Polibijas ir čia, kaip ir kitose savo kūrinio vietose³⁹, neišlaiko to objektyvumo egzamino, kurio reikalauja iš kitų istorikų. Jis suinteresuotas paneigti Filarcho kritiką Achajų sąjungos atžvilgiu ir pats be saiko giria Aratą. Tačiau manyčiau, kad derėtų šiek tiek pateisinti ir Polibiją: bent jau formalių priešasčių kritikuoti Filarchą Polibijas turėjo.

Kaip matyti iš Polibijo žodžių, Filarchas, Durido sekėjas⁴⁰, nevenge išpušti savo istorinio pasakojimo gausiomis patetiškomis, neskoningo dramatinio kupinomis scenomis (εἰσάγει περιπλοκὰς γυναικῶν καὶ κόμας διερριμμένας καὶ μαστῶν ἐκβολὰς, πρὸς δὲ τούτοις δάκρυα καὶ θρήνους ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἀναμιξτέκνοις καὶ γονεῦσι γηραιοῖς ἀπαγομένων); detaliai aprašydamas Mantinėjos gyventojų patirtas baisiais nelaimes jis siekęs vizualizuoti savo

καὶ Φάβιον, μὴ δεόντως ἡμῖν ἀπηγγελμέναι τὴν ἀλήθειαν. ἐκόντας μὲν οὖν ἐψεῦσθαι τοὺς ἀνδρας οὐχ ὑπολαμβάνω, στοχαζόμενος ἐκ τοῦ βίου καὶ τῆς αἰρέσεως αὐτῶν· δοκοῦσι δὲ μοι πεπονθέναι τι παραπλήσιον τοῖς ἐρωῶσι. διὰ γὰρ τὴν αἴρεσιν καὶ τὴν ἕλην εὐνοίαν Φιλῶν μὲν πάντα δοκοῦσιν οἱ Καρχηδόνιοι πεπραχθῆαι φρονίμως, καλῶς, ἀνδρωδῶς, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι τάναντία, Φαβίῳ δὲ τοῦμπαλιν τούτων.

³⁵ Parašė neišlikusią 272–220 m. Graikijos istoriją; Achajų sąjungos priešininkas ir artimas Kleomeni žmogus.

³⁶ Neaišku, kokius istorikus Polibijas turi omenyje, tačiau prie tokių reikėtų priskirti ir gerokai vėliau rašiusį Plutarchą, kuriam Filarchas buvo pagrindinis Kleomeno ir Arato biografijų šaltinis.

³⁷ II. 56,1: ἐπεὶ δὲ τῶν κατὰ τοὺς αὐτοὺς καιροὺς Ἀράτῳ γεγραφότων παρ' ἐνίοις ἀποδοχῆς ἀξιούται Φύλαρχος [...].

³⁸ Žr. F. Walbank, *Aratus of Sicyon*, 16; E. Gabba, *Studi su Filarco*, 3 ff.; 193 ff.

³⁹ Žr. T. S. Brown, *The Greek Historians*, 156; 176.

⁴⁰ Žr. pirmiau, p. 5–6.

pasakojimą, „pakišti jas tiesiai prieš skaitytojo akis“ (πειρώμενος (ἐν) ἐκάστοις ἀεὶ πρὸ ὀφθαλμῶν τιθέναι τὰ δεινὰ), parodyti tarsi scenoje vaidinamą tragediją. Būtent tokį pasakojimo būdą Polibijus vadina melu, τὸ ψεῦδος⁴¹: βουλόμενος (sc. Φύλαρχος) δὴ διασαφεῖν τὴν ὁμότητα τὴν Ἀντιγόνου καὶ Μακεδόνων, ἅμα δὲ τοῦτοις τὴν Ἀράτου καὶ τῶν Ἀχαιῶν, φησὶ τοὺς Μαντινέας γενομένους ὑποχειρίους μεγάλοις περιπεσεῖν ἀτυχήμασιν, καὶ τὴν ἀρχαιοτάτην καὶ μεγίστην πόλιν τῶν κατὰ τὴν Ἀρκαδίαν τηλικαύταις παλαῖσαις συμφοραῖς ὥστε πάντα εἰς ἐπίστασιν καὶ δάκρυα τοὺς Ἕλληνας ἀγαγεῖν. σπουδάζων δ' εἰς ἔλεον ἐκαλεῖσθαι τοὺς ἀναγινώσκοντας καὶ συμπαθεῖς ποιεῖν τοῖς λεγομένοις, εἰσάγει περιπλοκάς γυναικῶν καὶ κόμας διερριμμένας καὶ μαστῶν ἐκβολάς, πρὸς δὲ τοῦτοις δάκρυα καὶ θρήνους ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἀναμιξτέκνοις καὶ γονεῦσι γηραιοῖς ἀπαγομένων. ποιεῖ δὲ τοῦτο παρ' ὄλην τὴν ἱστορίαν, πειρώμενος (ἐν) ἐκάστοις ἀεὶ πρὸ ὀφθαλμῶν τιθέναι τὰ δεινὰ (II. 56, 7–9). Vaizduojant kančias ir sielvartą sukelti žiūrovams gailėtį (ἔλεον) ir baimę (τὰ δεινὰ τιθέναι), skatinti užjausti (συμπαθεῖς ποιεῖν) ir skaitytoją paversti žiūrovu būdinga tragedijai⁴², bet tai turėtų būti visiškai svetima istorikui, o ir siekis pirmiausia apeliuoti į emocijas yra vyrui nederantis, neorus ir moteriškas. Polibijus tai vertina su stoikams būdingu griežtumu (II. 56, 9: ἀγεννὲς καὶ γυναικῶδες).

Pasak Polibijo, istorijos ir tragedijos tikslai visiškai skirtingi (II. 56, 11: τὸ γὰρ τέλος ἱσ-

⁴¹ II. 56, 2: [...] χρήσιμον ἂν εἴη, μᾶλλον δ' ἀναγκαῖον ἡμῖν, Ἀράτῳ προσηρημένοις κατακολουθεῖν περὶ τῶν Κλεομενικῶν, μὴ παραλιπεῖν ἄσχεπτον τοῦτο τὸ μέρος, ἵνα μὴ τὸ ψεῦδος ἐν τοῖς συγγράμασιν ἰσοδαμοῦν ἀπολείπωμεν πρὸς τὴν ἀλήθειαν [...].

⁴² Plg. Arist. *Poet.* 1452a: [...] οὐ μόνον τελείας ἐστὶ πράξεως ἢ μίμησις ἀλλὰ καὶ φοβερῶν καὶ ἐλσεινῶν [...]; 1455a: δεῖ δὲ τοὺς μύθους συνιστάναι καὶ τῇ λέξει [συν-]ἀπεργάζεσθαι ὅτι μάλιστα πρὸ ὀμμάτων τιθέμενον [...].

τορίας καὶ τραγωδίας οὐ ταῦτόν, ἀλλὰ τοῦναντίον). Istorikas privalęs tiksliai laikytis to, kas iš tikrųjų įvyko ar buvo pasakyta, kad ir kaip neišpūdinga tai būtų (II. 56, 10: τῶν δὲ παραθέντων καὶ ῥηθέντων⁴³ κατ' ἀλήθειαν⁴⁴ μνημονεύειν πάμπαν, κ(ἂν) πάνυ μέτρια τυγχάνουσιν ὄντα), ir savo teisingu pasakojimu apie nuveiktus darbus ir pasakytus žodžius auklėti ir mokyti intelektualius skaitytojus, [...] διὰ τῶν ἀληθινῶν ἔργων καὶ λόγων εἰς τὸν πάντα χρόνον διδάξει καὶ πεῖσαι τοὺς φιλομαθοῦντας (Polibijus savo veikalą adresuoja pirmiausia išsilavinusiems žmonėms, besidomintiems politika; įdomu, kad jis pabrėžia tokios istorijos išliekamąją vertę). O tragikų tikslas yra apgauti žiūrovą, sukelti tikrovės iliuziją (II.56, 2: [...] διὰ τὴν ἀπάτην τῶν θεωμένων[...]), priversti patikėti savo prasimanymais, ψεῦδος, tarsi tikrais įvykiais (II. 56, 12: ἐν ἐκεῖνοις ἡγεῖται τὸ πιθανόν, κἂν ἢ ψεῦδος). Taigi tie istorikai, kurie kadais oī tragwedioyrafy siekia priblokšti skaitytojus, priversdami juos išsigąsti (ἐπιπλήττειν; II. 56, 10), griebiasi apgaulės; jie pasakoja viską kuo smulkiausiai, su išgalvotomis detalėmis, tarsi matytų ar būtų matę tai savo akimis (II. 56, 10). Polibijus pritaria minčiai, kad kartais galima apeliuoti į auditorijos emocijas, bet tik neiškraipant įvykių tiesos ir tik tam, kad suformuotum tinkamą auditorijos nuosėikimā ir suteiktum jai naudos (II.56, 11: [...] δεῖ διὰ τῶν πιθανοτάτων λόγων ἐκπλήξει καὶ ψυχαγωγῆσαι κατὰ τὸ παρὸν τοὺς ἀκούοντας [...]). O Filarchas elgiasi priešingai: jis be saiko aprauda Mantinėjy gyventojų kančias (Polibi-

⁴³ Tukidido reminiscencija? Plg. τῶν ἀληθῶς λεχθέντων; τῶν παραθέντων (*Thuc.* I. 22, 1–2).

⁴⁴ Žodis ἀλήθεια – vienas iš dažniausiai Polibijo vartojamų abstraktų (86 k.); pasakojimo objektyvumą jis vadina ἀληθινολογία (12. 26, 1); žr. A. Mauersberger, *Polybios-Lexicon*, s.v.

jas netiesiogiai sutinka, kad Mantinėjos gyven-
tojų padėtis iš tiesų buvo tragiška), tačiau, kita
vertus, visiškai nutyli apie megalopoliečių kil-
numą. Taigi Polibijui akivaizdu, kad pasako-
damas vien apie nusikalstamus veiksmus ir ne-
pateikdamas kaip antitezės jiems kilnaus ir
garbingo elgesio pavyzdžių Filarchas tuo pa-
rodo visišką savo neprofesionalumą, nes nesu-
vokia tikrosios literatūros paskirties – jos auk-
lėjamosios funkcijos (II. 61,1: [...] τὰς μὲν
Μαντινέων ἡμῖν συμφορὰς μετ’ ἀξίσεως καὶ
διαθέσεως ἐξηγήσατο, δῆλον ὅτι καθήκειν ὑπο-
λαμβάνων τοῖς συγγραφεῦσι τὰς παρανόμους
πράξεις ἐπισημαίνεσθαι, τῆς δὲ Μεγαλοπο-
λιτῶν γενναιότητος, ἣ περὶ τοὺς αὐτοὺς ἐχρήσα-
το καιροῦς, οὐδὲ κατὰ ποσὸν ἐποίησατο μνήμην
[...]).

Neteisybės ir nusikaltimų vaizdavimas netu-
ri būti laikomas istoriografijos norma. Tai daro
neigiamą įtaką skaitytojų etinei motyvacijai ir
nepadeda ugdyti dorų piliečių: ὥσπερ τὸ τὰς
ἀμαρτίας ἐξαριθμεῖσθαι τῶν πραξάντων
οἰκεότερον ὑπάρχων τῆς ἱστορίας τοῦ τὰ καλὰ
καὶ δίκαια τῶν ἔργων ἐπισημαίνεσθαι, ἣ τοὺς
ἐντυγχάνοντας τοῖς ὑπομνήμασιν ἥττόν τι διορ-
θουμένους ὑπὸ τῶν σπουδαίων καὶ ζηλωτῶν
ἔργων ἥπερ ὑπὸ τῶν παρανόμων καὶ φευκτῶν
πράξεων (II. 61, 3). Taigi Polibijo svarstymų
logika labai panaši į Platono *Valstybėje* ne kartą
pareikštas mintis. Polibijas cituotais žodžiais tar-
si pritaria Platonui, kad *ydu*, *nesivaldymo*, *že-
mumo ir bjaurumo įkūnijimas kūrinuose augan-
tiems tarp tų blogio atvaizdų sielose įkūnija didelį
blogį* (Plat. *Resp.* 401 b–c)⁴⁵. Blogis Polibijui
pirmiausia asocijuojasi su tragedija. Istorikui są-
lyčio su tragedijos stiliumi derėtų vengti, nes bū-
tent su draminiiais efektais į istoriją prisiskver-
bia melas, kuris prieštarauja istorijos prigimčiai

⁴⁵ Čia ir toliau cituojamas Jono Dumčiaus vertimas
(Platonas, *Valstybė*, 1981).

(III. 47, 6)⁴⁶. Tokie istorikai, susipainioję savo
pramuose, priversti tarsi tragikai griebtis
μηχανῆς (sc. *τραγικῆς*) ir į pragmatinę istoriogra-
fiją įveda dievus bei herojus, kad logiškai už-
baigtų savo pasakojimą (*καταστροφὴν οὐ
δυνάμενοι λαμβάνειν οὐ δ’ ἔξοδον τοῦ ψεύδους
θεοὺς καὶ θεῶν παῖδας εἰς πραγματικὴν
ἱστορίαν παρεισάγουσιν*)⁴⁷. Tokia istorija netu-
ri jokios vertės, nes remiasi melu ir tikrovės ne-
atitinkančiomis prielaidomis.

Polibijo nuomone, tas šarlatanizmas ir pen-
tenzingumas, kuriuo pasižymi epideiktinė isto-
riografija, yra to meto literatūra ir visą kultūrą
apėmusios ligos požymiai, kai rašytojai sąmo-
ningai atsisako to, kas suteikia kūriniumi nemir-
tingumo, t. y. tiesos, o eina lengvesniu ir popu-
liaresniu keliu, stengdamiesi tuščiais plepalais
ir nevaržoma vaizduote pralenkti vienas kitą:
[...] τὸ μὲν ἀληθινὸν καὶ πρὸς τὴν χρεῖαν
ἀνῆκον ἐν ἐκάστοις ἐπισημαίνον, τὸ δὲ πρὸς
ἀλαζονείαν καὶ φαντασίαν ἐπαινούμενον καὶ
ζηλούμενον, ὡς μέγα τι καὶ θαυμάσιον, ὃ καὶ
τὴν κατασκευὴν ἔχει ῥαδιεστέραν καὶ τὴν
εὐδόκησιν ὀλιγοδεεστέραν [...] (XVI. 20,3). I-
storiškai didžiausia gėda⁴⁸ – *istorijos* dėsnių ir
istorinės tiesos nepaisymas, nes jie ir yra tai, kas
istoriografijoje sudaro τὸ καλόν⁴⁹.

⁴⁶ [...] βουλόμενοι τοὺς ἀναγιγνώσκοντας ἐκπλήττειν
τῆ περὶ τῶν προσηρημένων τύπων (sc. apie Alpes, per
kurias žygiavo Hanibalas) παραδοξολογία, λανθάνουσι
ἐμπίπτοντες εἰς δύο τὰ πάσης ἱστορίας ἀλλοτριώτατα·
καὶ γὰρ ψευδολογεῖν καὶ μαχόμενα γράφειν αὐτοῖς
ἀναγκάζονται.

⁴⁷ III. 48, 8: [...] ἐξ ὧν εἰκότως ἐμπίπτουσι εἰς τὸ
παραπλήσιον τοῖς τραγωδιογράφοις. καὶ γὰρ ἐκείνοις
πᾶσιν αἱ καταστροφαὶ τῶν δραμάτων προσδέονται θεοῦ
καὶ μηχανῆς, διὰ τὸ τὰς πρώτας ὑποθέσεις ψευδεῖς καὶ
παραλόγους λαμβάνειν, τοὺς τε συγγραφέας ἀνάγκη τὸ
παραπλήσιον πάσχειν [...], ἐπειδὴ τὰς ἀρχὰς
ἀπιθάνους καὶ ψευδεῖς ὑποστήσονται.

⁴⁸ XVI. 20, 2: πολλὴν ἐπιφέρειν αἰσχύνην τοῖς συγ-
γραφεῦσι.

⁴⁹ XVI. 20, 2: διὸ δεῖ μάλιστα μὲν πειρᾶσθαι πάντων
κρατεῖν τῶν τῆς ἱστορίας μερῶν· καλὸν γὰρ [...].

Prieš melą istorijoje taip pat kategoriškai pasisakė ir Plutarchas, kuriam Polibijas buvo vienas iš biografijų šaltinių (Errington, 228 ff., 236 ff.). Kaip ir Polibijas, Plutarchas melą tapatina su tragedija ir *μηχανή τραγική* (*De malign.* 39, 870C). Tragedijos apgaulingumas aptariamas veikalė *De audiendis poetis*. Melagingumas pirmiausia siejamas su siekiu apeliuoti į žiūrovo jausmus ir išreiškiamas Plutarcho iš stoikų pasiskolinta leksika: *πλάσμα πρὸς ἡδονὴν ἢ ἐκπληξιν* [...] (*Aud. poet.* 17A). Tokiam efektui pasiekti paprastai imamasi poetinės fikcijos, *πλάσμα*, o tai neturi nieko bendra su istorine tiesa.

Savo *Gyvenimuose* Plutarchas dažniausiai tai, kas fiktyvu, pramanyta, sieja su teatrališkumu (de Lacy, *Biography and Tragedy in Plutarch*, 160). *Tesėjyje* jis aiškiai atskiria tuos įvykius, kurie istoriškai dokumentuoti, nuo žodinės iki-istorinio laikotarpio tradicijos, kurioje vaizduojami įvykiai priklauso greičiau tragedijos ir mitų, o ne istorijos sferai (1, 1B: *τὰ δ' ἐπέκεινα τερατώδη καὶ τραγικὰ ποιηταὶ καὶ μυθογράφοι νέμονται καὶ οὐκέτ' ἔχει πίστιν οὐδὲ σαφήνειαν*). Ir šioje, ir *Romulo biografijoje* Plutarchas ketina, neturėdamas kitų šaltinių, pasinaudoti mažiausiai dramatiniais pasakojimais, *ἤμισα τραγικῶς εἰρησθαί*⁵⁰. Pasakojimas apie minotaurą taip pat esąs *τραγικώτατος* (*Thes.* 15, 6D; 16, 7 AB).

Kaip ir Polibijas, Plutarchas labai griežtai kritikuoja „tragedijos mašiną“ naudojančius, t. y. iškraipiančius istorinę tiesą istorikus, pirmiausia tą patį Polibijo ne kartą supeiktą Filarchą. Plutarchui, kaip ir Polibijui, pasipiktinimą kelia pomėgis dramatiniai pasakojimai ir vaizduoti įvykius tarsi vykstančius scenoje: *Visi supran-*

ta, kad ir Filarcho pasakojimas iš piršto laužtas: savo „Istorijoje“ tarsi tragedijos mašinų dėka (ὥσπερ ἐν τραγωδίᾳ τῆ ἱστορίᾳ μονοῦδου μηχανὴν ἄρα) *jis rodo žiūrovams Neoklį ir Demopolį, Temistoklio sūnus, kad sustiprintų dramini efektą ir įtampą* (*Them.* 32, 128CD). Panašiai ir Teopompas *γράφει καὶ τραγωδεῖ, kad atėniečių elgesys po pralaimėjimo prie Chaironėjos buvęs žemas ir gėdingas, kai iš tiesų buvę visai kitaip* (*Demosth.* 21, 855CD). Taip pat ir Ktesijas *Lidijos istorijoje* dažnai iškraipęs tiesą, griebdamasis pramanų ir dramatiškumo (*Artax.* 6, 1014C). *Moralijose* sąvoka „tragiškas“ taikoma netgi klaidingoms ir kritikuotinoms filosofinių mokyklų pažiūroms apibūdinti (de Lacy, *Biography and Tragedy in Plutarch*, 161).

Tačiau Plutarchas, taip pat uoliai kaip Polibijas kritikuojantis pagrindinį tragikų metodą – siekį paveikti žiūrovo jausmus, nuo Polibijo skiriasi tuo, kad savo kūriniuose dažniausiai pats taip elgiasi (Stadter, 217). Plutarchas sugrįžta prie klasikinio pasakojimo vizualizavimo principo ir imitavimo pavyzdžiu istorikams siūlo ne sceninį reginį, o tapybišką jausmų ir charakterių vaizdavimą: [...] *τῶν ἱστορικῶν κράτιστος ὁ τὴν διήγησιν ὥσπερ γραφὴν πάθει καὶ προσώποις εἰδωλοποιήσας* (*De glor. Ath.* 347a–c). Būtent už šio principo taikymą jis giria istorikus ir pirmiausia Tukididą (*ἄς γὰρ ζωγράφου πράξεις ὡς γινομένης δεικνύουσι, ταύτας οἱ λόγοι γεγενημένας διηγῶνται καὶ συγγράφουσιν; ibid.*).

Nors tapyboje, kaip ir lyrinėje poezijoje, Plutarchas irgi pastebi apgaulę⁵¹, tačiau linkęs tai toleruoti, nes nemato sąmoningo siekio, piktos kūrejo valios, priblokšti ir išgąsdinti auditoriją.

⁵⁰ *Thes.* 2, 1D: [...] *εἰ τῶν ἤμισα τραγικῶς εἰρησθαί δοκούντων ὀφελός ἐστι πρὸς ἀλήθειαν; Rom.* 8, 22C: [...] ὑποπτον μὲν ἐνίοις ἐστὶ τὸ δραματικὸν καὶ πλασματώδες.

⁵¹ *Aud. poet.* 16B: ὥσπερ ἐν γραφαῖς κινητικώτερόν ἐστι χρῶμα γραμμῆς διὰ τὸ ἀνδρείκελον καὶ ἀπατηλόν [...]; *Aud. poet.* 15C: τὸ ἀπατηλὸν αὐτῆς (sc. τῆς ποιητικῆς).

Tragedija, anot Plutarcho, kyla iš iracionalumo (*μανία*) ir pykčio (*ὄργη*)⁵². Taigi Plutarcho požiūris į tragediją artimesnis etiniam Platono įvertinimui negu literatūrologiniam Aristotelio požiūriui. Būtent todėl dažnai jam lyrikų kūriniai, šlovinantys istorinius įvykius, yra patikimesnis istorinis liudijimas, negu patetiniu tragedijos stiliumi parašyta istorija⁵³.

Plutarcho laikais istoriografija buvo vienas iš populiariausių žanrų, Herodotas ir Tukididas, net Eforas⁵⁴ ir Teopompas, buvo vieni iš populiariausių autorių. Plutarcho gausiai cituojami neišlikę iki mūsų laikų istoriniai kūriniai ir minimi daugelio istorikų vardai⁵⁵ patvirtina teiginį, kad jis istoriografiją laikė būtina *ἐγκύκλιος παιδεία* sudedamąja dalimi. Tačiau tuo pat metu joje jis išvelgė ir didelį pavojų, jeigu piktos valios istorikas, tik apsimetantis objektyviu ir puikiai valdantis žodį, sumanytų stilistinėmis vingrybėmis uždangstyti melą ir šmeižtą⁵⁶. Per didelį stilistinis įmantrumas jam asocijuojasi su apsimestinumu, o paprasta ir aiški (*ἀφελής*) kalba liudija apie tiesų ir garbingą būdą⁵⁷. *De gloria Atheniensium* Plutarchas teigia, kad veiksmas svarbiau už žodžius, nes, jei nebūtų istorijos vei-

kėjų, nebūtų ir juos aprašančių istorikų (1, 345C: [...] ἄν γὰρ ἀνέλῃς τοὺς πρᾶττοντας, οὐχ ἔξειε τοὺς γράφοντας). *De audiendis poetis* turinys skelbiamas svarbesniu už formą (15C–17A).

Piktos istoriko valios išikūnijimu Plutarchas laiko Herodotą. Melui Herodoto *Istorijoje* atskleisti Plutarchas skiria atskirą esė (gal greičiau laikytiną invекtyva), *De malignitate Herodoti*. Jo veikalas Plutarchui yra klasikinis piktavališkumo pavyzdys. Didelį Plutarcho pasipiktinimą sukelia tai, kad Herodotas, norėdamas atrodyti nuoširdus ir atviras (*De malign.* 1, 854E: [...] εὐκολίαν μιμούμενον καὶ ἀπλότητα [...]), imituoja paprastą ir sklandų stilių ([...] ἢ λέξειε ὡς ἀφελῆς καὶ δίχρα πόνου ἐξηπάτηκε), tačiau tai tėra sąmoningas triukas, siekiant apgauti skaitytoją ir išvengti atsakomybės ([...] δυσφώρατον εἶναι). Anot Plutarcho, Herodotas, kurdamas prasimanymus, pralenkia net tragikus (*De malign.*, 39, 870B: [...] ἐν πᾶσι τοῖς ἄλλοις ὑπερπαίοντα τοὺς τραγωδοὺς ἀλαζονεία). Taigi nors jo pasakojimo stilius malonus, žavus, brandus ir meistriškas, jo pikto būdo reikia saugotis tarsi rožės žiedlapiuose pasislėpusio skorpiono⁵⁸.

Plutarchas, kaip ir Polibijas, iš istoriko reikalauja objektyvios istorinės tiesos⁵⁹, tačiau į tiesą *istorijoje* šiedu rašytojai žiūri skirtingai. Plutarchas teigia, kad jeigu egzistuoja kelios istorinio įvykio versijos ir neįmanoma išsiaiškinti, kaip viskas vyko iš tikrųjų, istorikas privalo neapsiriboti tokios padėties konstatavimu, o turi įvardyti kaip istorinę tiesą palankiausiają iš versijų⁶⁰. Vien gausybė surinktų istorinių faktų

⁵² *De cohibenda ira*, 462B: (*μανία*) [...] *μυθεῖσα ὄργη* τραγωδίας ποιεῖ καὶ μύθους.

⁵³ Pavyzdžiui, Simonido, Pindaro ir kitų poetų eilėraščius jis laiko patikimesniais istoriniais šaltiniais už Herodoto *Istoriją*: *De malign.* 34, 867C; 868A; 36, 869C; 39, 870E, F; 871A; 42, 872E; 873B, C.

⁵⁴ Beje, Plutarchas Eforą, kitaip nei Teopompą, laiko patikimu istoriku (*De malign.* 5, 855E–F).

⁵⁵ Pavyzdžiui, *De malignitate* Plutarchas remiasi Tukididu, Ksenofontu, Antenorą, Dionisiju Chalkidiečiu, Lisaniju Maliečiu, Charonu Lampsakiečiu, Aristofanu Bojotiečiu, Nikandru Kolofoniečiu, Nakso kronikomiu ir kt.

⁵⁶ 1, 855A: ἐν λόγῳ χάριν ἔχοντι καὶ δύνανται τοσαύτην ἐγγένηται τάς τ' ἄλλας ἀτοπίας καὶ τὸ ἦθος ἀποκορύπτειν τοῦ συγγραφέως.

⁵⁷ Žodis *ἀφελής* Plutarcho dažnai vartojamas kartu su *εὐκολος* (*Lyc.* 21, 1; *Cat. Maj.* 6, 4); šios ypatybės Plutarcho laikomos priešingomis piktavališkumui (*κακὸν ἦθος, κακοήθεια*). Žr. G. Lachenaud, *Notes complémentaires*, 237–238.

⁵⁸ Tekste – skarabėjaus (43, 873B–C: Γραφικὸς ἀνήρ, καὶ ἡδὺς ὁ λόγος, καὶ χάρις ἔπεισι καὶ δεινότης τοῖς διηγήμασι [...] ἀλλ' ὥσπερ ἐν βόδοις δεῖ κανθαρίδα φυλάττεσθαι τὴν βλασφημίαν αὐτοῦ καὶ κακολογίαν [...]).

⁵⁹ *De malign.* 5, 855 E: ὁ δ' ἱστορίαν γράφων ἂ μὲν οἶδεν ἀληθῆ λέγων δίκαιός ἐστι [...].

⁶⁰ [...] τῶν δ' ἀδύλων τὰ βελτίονα δοκῶν ἀληθῶς λέγεσθαι μᾶλλον ἢ τὰ χείρονα (*ibid.*)

iš tiesų negali adekvačiai atspindėti istorinės tiesos. Nuogi faktai neturi būti istoriko tikslas; jie visiškai nenaudingi, jei yra pasakojami be jokios moralinės implikacijos⁶¹, neugdo auditorijos ἀρετή, neskiepija teisingumo, gėrio, patriotizmo, t. y. neatspindi moralinės tiesos⁶². Istorinės medžiagos, t. y., biografijų, jis ėmėsis tam, kad kaip sektiną pavyzdį parodytų šlovingų politikų ἥθος καὶ τρόπος (*Nic.* 1), atskleistų, kaip jie tokie tapo, t. y. kad atskleistų moralinę tiesą. Kita vertus, *Moralijose* tam, kad iliustruotų moralinę tiesą, jis labai dažnai griebiasi pavyzdžių iš istorijos⁶³. Istorija Plutarchui yra neišsemiamas moralinių paradigmu šaltinis. Todėl dažnai poetinis žygdarbio pašlovinimas įtaigiau atskleidžia istorinės tiesos momentą, nei sausas istorinis dokumentas. Šitą funkciją geriausiai atlieka lyrinė poezija. Tragedija Plutarcho priskiriama tų kūrinų kategorijai, kuriuose, anot Platono, įkūnijamos „ydos, nesivaldymas, žemumas ir bjaurumas“. Tokius kūrinius reikia „kontroliuoti“⁶⁴, nes doro žmogaus ugdymas remiasi žmogaus sielai įgimto meilės, gėrio ir grožio prado⁶⁵ skatinimu ir plėtojimu: [...] *kaip akims ne tik malonu, bet ir naudinga bei sveika stebėti gražias spalvas, nes tai stiprina regėjimą, taip ir protą reikia*

⁶¹ *Nikijos biografijos* išangoje Plutarchas teigia, kad ėmėsi rašyti biografijas ne tam, kad sukauptų niekam nenaudingus istorinius faktus, οὐ τὴν ἀχρηστον ἀθροίζων ἱστορίαν (*Nic.* 1).

⁶² Apie Plutarcho ἀρετή suvokimą žr. K. Korus, *op. cit.*, 80–90.

⁶³ Pavyzdžiui, *De garulitate* 505A–511E; *De fraterno amore* 488D–489F; *Amatorius* 768B–D; 770 D–771C; *De malignitate Herodoti* 1, 855A; 6, 856A–B; 11, 856F–857A ir kt.

⁶⁴ Plat. *Valst.* 401b: *Ar nereikės kontroliuoti ir kitų menininkų ir neleisti jiems gyny būtybių paveiksluose, pastatuose ir kituose kūrinuose įkūnyti ydų, nesivaldymo, žemumo ir bjaurumo?*

⁶⁵ *Quaest. Conv.* 1, 673 E: ὁ ἄνθρωπος, γεγωνὸς φιλότεχνος καὶ φιλόκαλος [...] ἀσπάξασθαι καὶ ἀγαπᾶν πέφυκεν. Taip pat *Sol.* 7, 3: ἐχούσης γὰρ τι τῆς ψυχῆς ἀγαπητικὸν ἐν ἑαυτῇ καὶ πεφυκυίας, ὥσπερ ἀσπάξασθαι καὶ διανοεῖσθαι καὶ μνημονεύειν, οὕτω καὶ φιλεῖν [...].

kreipti į suvokimą tų dalykų, kurie paskatintų siekti jam įgimto gėrio, pirmiausia į gerų darbų ir didvyriškų žygių suvokimą (Plut. *Per.* 1)⁶⁶. Tokių suvokimą geriausiai formuoja teigiami pavyzdžiai iš istorijos. Tvirtindamas, kad, viena vertus, καλοῦ τινος καὶ ἀγαθοῦ παράλειψις (*De malign.* 4, 855D), kita vertus, smulkmenišką trūkumą ir klaidų fiksavimas yra didelė istorinio veikalo blogybė, Plutarchas pakartoja Polibijo mintis.

Savo teoriniuose svarstymuose kartais pasisakdamas griežčiau ir už Platoną bei būdamas utilitariškesnis nei romėnai, savo kūryboje Plutarchas, kaip minėta, su teorija prasilenkdavo. Jo papasakoti politikų gyvenimai primena tikras tragedijas⁶⁷. Plutarchas su nostalgija žvelgia į idealizuojamą praeitį, pirmiausia apeliuoja į skaitytojo emocijas. Todėl ne kartą griebiasi kritikuotos μηχανῆς τραγικῆς (*De malign.* 39, 870C). Pavyzdžiui, *Temistoklio gyvenime* jis pasirenka dramatiškesnę Temistoklio mirties versiją (*Them.* 31), atsisakydamas tos, kurią papasakojo Tukididas (*Thuc.* I. 138, 4), jam didžiausias autoritetas istorijoje (Rood, 3–5); būtent su Tukididu Plutarchas ir stengiasi konkuruoti, ne tiek kaip rašytojas, o kaip istorikas, pateikdamas išsamesnę ir patikimesnę istorinę medžiagą⁶⁸. Nors ir žino dramatiškesnę Temistoklio mirties versiją, neva jis nusinuodijęs, nenorėdamas ištesėti karaliui duoto žodžio ir vadovauti Persijos kariuomenei žygyje prieš Graikiją, Tukididas kategoriškai tvirtina, kad Te-

⁶⁶ Anastazijos Kašinskaitės vertimas (Plutarchas, *Rinktinės biografijos*, 1996). Plg. Plat. *Valst.* 401c–d: *Todėl mums reikia ieškoti tokių menininkų, kurie dėl savo įgimtų gabumų galėtų eiti grožio ir grakštumo prigimties pėdomis, kad mūsų jaunuoliams, tarsi sveiko krašto gyventojams, viskas eitų į naudą, kad iš kurios tik pusės jų akis ir ausis pasiektų gražūs kūriniai, jie tarsi švelnus vėjelis neštų jiems sveikatą [...].*

⁶⁷ Jų analizę žr.: Ph. de Lacy, *Biography and Tragedy in Plutarch*, 168–171; H. L. Tracy, 213–221.

⁶⁸ Pavyzdžiui, *Nic.* I. 1; I. 5. Žr. T. Rood, *op. cit.*, 3–5.

mistoklio mirties priežastis buvusi liga⁶⁹. O Plutarčas vaizduoja Temistoklį kaip tikrą tragedijos herojų, lemtingą tėvynei akimirka užmiršusį asmenines nuoskaudas ir jos labai paaukojusį savo gyvybę:

Tačiau sukilus Egiptui, o atėniečiams atėjus jam į pagalbą, helėnų trieroms pasiekus Kipro ir Kilikijos krantus ir jūroje įsiviešpatavus Kimonui, karalius persigalvojo ir ėmėsi atsakomųjų veiksmų prieš helėnus, kad sutrukdytų jiems įgyti persvarą. Jau ir kariuomenė buvo telkiama, ir visur su pavedimais siunčiami karininkai, atvykdavo pasiuntiniai ir pas Temistoklį, perduodavo karaliaus įsakymus imtis Heladės reikalų ir įvykdyti pažadus. Temistoklio prieš bendrapiliečius nekurstė joks pyktis, jo neskatino ir ta garbinga padėtis bei pareigos, kurias jis galėjo gauti, dalyvaudamas kare. [...] Tačiau svarbiausia, kad jis nenorėjo suteršti savo žygdarbių šlovės ir už juos gautų trofėjų. Temistoklis priėmė patį geriausią sprendimą – apvainikuoti savo gyvenimą jam darančia pabaiga. Jis paaukojo dievams ir, sukvietęs daug draugų bei atsisveikinęs su jais, pasak daugelio, išgėrė jaučio kraujo, pasak kai kurių, – greitai veikiančių nuodu. [...] Sako, kad karalius, sužinojęs apie jo mirtį bei jos priežastį, dar labiau susižavėjo šiuo vyru ir visą laiką su jo draugais ir artimaisiais elgėsi maloniai.

Tragedija ir istorija lyginama ir pirmame teoriniame istorikos tema parašytame veikle, kurį nuo Polibijo *Istorijos* skiria keli šimtai metų. Tai žymusis Lukiano kritinis esė *De historia conscribenda*, kurį parašyti Lukianą, kaip spėjama, paskatino gausybė po 165-ųjų metų Armėnijos karo pasirodžiusių *istorijų*⁷⁰. Pirmoje dalyje (1–27) išjuokiami didžiausi šių *istorijų* trūkumai – meilė tragedijai ir patetikai – kurie kondensuojami groteskiškame vaizde, palygi-

⁶⁹ νοσήσας δὲ τελευτᾷ τὸν βίον· λέγουσι δὲ τινες καὶ ἐκούσιον φαρμάκῳ ἀποθανεῖν αὐτόν, ἀδύνατον νομίσαντα εἶναι ἐπιτελεῖν βασιλεῖ ἃ ὑπέσχετο.

⁷⁰ Taip mano, pavyzdžiui, G. M. A. Grube, 336. Tačiau nėra vienareikšmiškai nustatyta, ar minimi istorikų vardai ir pateikiamos citatos yra realūs, ar fiktyvūs.

nant susižavėjimą tragedija su karštine: ja užsikrėtę visi abderiečiai po to, kai pažiūrėjo Archelajo pastatytą tragediją *Andromeda* (1)⁷¹. Daugybė Armėnijos karą aprašiusių istorikų tarsi epidemijos apimti abderiečiai be saiko „deklamuoja *Andromedą*“ (2). Antrojoje dalyje (27–63) aptariami istoriografijos veikalo kriterijai (κανόν), kad, kaip ironiškai sako Lukianas, jei kada nors ištiktų koks kitas karas, istorikai galėtų pritaikyti šias taisykles ir viską tinkamai papasakotų⁷². Taigi Lukianas ketina pamokyti, ko reikėtų vengti (6: [...] πρῶτα εἴπωμεν ἄτινα φευκτέον τῷ ἱστορίαν γράφοντι) ir kuo vadovautis, rašant istoriją (ἔπειτα οἷς χρώμενος οὐκ ἂν ἀμάρτοι [...]). Lukianas, kaip ir Polibijas, teigia, kad istorijos ir poezijos tikslai yra skirtingi: istorija turi teikti naudą, atskleisdama istorinę tiesą⁷³, o poezijos tikslas – malonumas, ten vyrauja nevaržoma laisvė ir vienintelis tikras dalykas joje – paties poeto valia⁷⁴. Taigi poetui nedraudžiama, jeigu nori, kinkyti sparnuotų žirgų į vežimą arba sėsti ant žirgo, lelkiančio virš vandens ar varpų viršūnėmis. Ir kada pagal poetus Dzeusas viena grandine pakelia kartu ir žemę, ir jūrą, niekas nesibijo, kad ji nutrūktų ar viskas nukristų ir žūtų⁷⁵. Bet istorija

⁷¹ Ἀβδηρίταις φασὶ Λυσιμάχου ἤδη βασιλεύοντος ἐμπεσεῖν τι νόσημα, ὃ καλεῖ Φίλων, τοιοῦτο· πυρέττειν μὲν γὰρ τὰ πρῶτα πανδημεῖ ἅπαντας ἀπὸ τῆς πρώτης [...]. ἐς γελοῖον δὲ τι πάθος περιίστα τὰς γνώμας αὐτῶν ἅπαντες γὰρ ἐς τραγωδίαν παρεκίνουν καὶ ἰαμβεῖα ἐφθέγγοντο καὶ μέγα ἐβόων [...]. αἰτίαν δὲ μοι δοκεῖ τοῦ τοιοῦτου παρασχεῖν Ἀρχέλαος ὁ τραγωδός, μεσοῦντος θέρους ἐν πολλῷ τῷ φλογμῷ τραγωδήσας αὐτοῖς τὴν Ἀνδρομέδαν.

⁷² 5, 7: [...] ἔν, εἴ ποτε ἄλλος πόλεμος συσταίη, [...] ἔχωσιν ἄμεινον συντιθέναι τὸν κανόνα τοῦτον προσάγοντες.

⁷³ 9, 12: ἐν γὰρ ἔργον ἱστορίας καὶ τέλος, τὸ χρησίμων, ὅπερ ἐκ τοῦ ἀληθοῦς μόνου συνάγεται. Panašiai ir 39 skirsnyje.

⁷⁴ 8, 9: [...] ἐκεῖ (sc. ἐν τῇ ποιήσει) μὲν γὰρ ἀκρατῆς ἢ ἐλευθερία καὶ νόμος εἷς, τὸ δόξαν τῷ ποιητῇ ἔνθεος γὰρ καὶ κάτοχος ἐκ Μουσῶν [...].

⁷⁵ Leono Valkūno vertimas: Lukianas, *Dievai, heteros, pranašai*, 1975.

nepakenčia jokio melo (7, 9: [...]) ἡ δὲ οὐκ ἄν τι ψεῦδος ἐμπεσὼν ἢ ἱστορία, οὐδὲ ἀκαριαῖον ἀνάσχοιτο [...]).

Tačiau Lukianas, kitaip nei anksčiau minėti istorikai, kelia istoriografijai dar vieną reikavimą ir jį ypatingai akcentuoja: geras istorikas, be politikos išmanymo, turi turėti ir igimtą pasakotojo talentą. Tai laikoma lygiaverčiais gero veikalo kriterijais (34, 45: ἱστορίαν συγγράφοντα δύο μὲν ταῦτα κορυφαίότατα οἴκοθεν ἔχοντα ἦκειν, σύνεσιν τε πολιτικὴν καὶ δύνανμιν ἐρμηνευτικὴν). Sunku būtų nuneigti, kad Lukianas, rašydamas šiuos žodžius, galėjo turėti galvoje Polibiją. Beje, ir pats Polibijas sutiko, kad tinkama tema turėtų būti ir tinkamai papasakota, tačiau įspėjo, kad kūrinio stilius neturi tapti pagrindiniu istoriko tikslu (Polyb. XVI. 17, 9–11).

Taigi lyginimas su tragedija buvo vienas iš pragmatinės istoriografijos autoidentifikacijos

būdų. Lyginimo tradicija prasidėjo nuo Aristotelio ir nenutrūko iki mūsų dienų. Aristotelis vertino tragediją labiau negu istoriją ne tik pagal meniškumo lygį, bet ir pagal jos galimybes perteikti apibendrintą visuomenės gyvavimo patirtį. Pragmatinėje istoriografijoje susiformavo tradicija šiuos žanrus vertinti visiškai priešingai. Istorikai (arba istorijos tema rašantys prozininkai) istoriografiją išskiria iš visos literatūros kaip vienintelį žanrą, galintį adekvačiai įprasminti tautos istoriją, formuoti skaitytojo žiūros ir teikti naudingų žinių. Tragedija laikoma istorijos priešingybe, asocijuojasi su apgaulė ir sąmoningu klaidinimu; tai susiję ir su tragedijos žanro prigimtimi, ir su jos stiliumi. Kategoriškiausiai vertina Plutarchas. Polibijas ir Lukianas linkę pripažinti meniškos kūrinio formos pranašumus, jei tai suderinama su istorine tiesa.

ŠALTINIAI

Aristoteles, 1914: *Ars Rhetorica*, ed. Ad. Roemer, Lipsiae: in Aedibus B. G. Teubneri.

Denys d'Halicarnasse, 1992: *Opusculs Rhetoriques V*, texte établi et traduit par Germaine Aujac, Paris: Les Belles Lettres.

Herodotus, 1951: *Historiae I*, ed. C. Hude, Lipsiae: in Aedibus B. G. Teubneri.

Jacoby, Felix, 1926: *Die Fragmente der griechischen Geschichtsschreiber (FGrHist)*, II A, Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.

Lucianus, 1913: *Opera II.1*, ed. C. Jacobitz, Lipsiae: in Aedibus B. G. Teubneri.

Plutarque, 1968, 1972, 1975, 1977, 1990: *Vies II, VII, IX, XIII, III*, texte établi et traduit par E. Chambry, M. Janeaux, R. Flacelière, Paris: Les Belles Lettres.

Plutarque, 1975: *Oeuvres Morales VII*, texte établi et traduit par J. Dusmoutier, Paris: Les Belles Lettres.

Plutarque, 1981: *Oeuvres Morales XII.1*, texte établi et traduit par M. Cuvigny, G. Lachenaud, Paris: Les Belles Lettres.

Plutarque, 1987: *Oeuvres Morales I*, texte établi et traduit par J. Sirinelli, A. Philippon, Paris: Les Belles Lettres.

Plutarque, 1991: *Oeuvres Morales V.1*, texte établi et traduit par F. Frasier, Chr. Froidefond, Paris: Les Belles Lettres.

Polybe, 1989, 1991: *Histoires*, texte établi et traduit par P. Pédech, Paris: Les Belles Lettres.

Thucydides, 1913: *Historiae I*, ed. C. Hude, Lipsiae: in Aedibus B. G. Teubneri.

Aristotelis, 1990: *Rinkiniai raštai*, vertė Jonas Dumčius, Marcelinas Ročka, Vosylius Sezemanas, Vilnius: Mintis.

Lukianas, 1975: *Dievai, heteros, pranašai*, vertė Leonas Valkūnas, Vilnius: Vaga.

Platonas, 1981: *Válstybė*, vertė Jonas Dumčius, Vilnius: Mintis.

Plutarchas, 1996: *Rinktinės biografijos*, vertė Anasztazija Kašinskaitė, Vilnius: Vyturys.

Plutarchas, 1998: *Biografijos*, vertė Nijolė Juchnevičienė, Vilnius: Baltos lankos.

LITERATŪRA

Aly, Wolf, 1921: *Volksmärschen, Sage und Novelle bei Herodot und seinen Zeitgenossen*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.

- Bowra, C. M., 1957: *The Greek Experience*, New York–Toronto–London.
- Brown, Truesdel F., 1973: *The Greek Historians*, Toronto–London.
- Bury, John B., 1958: *The Ancient Greek Historians*, New York: Dover Publications.
- Chiasson, Charles C., 1979: *The Question of Tragic Influence on Herodotus*, Yale: University Press.
- Collingwood, R., 1946: *The Idea of History*, Oxford: Clarendon Press.
- Driver, Tom F., 1967: *The Sense of History in Greek and Shakespearean Drama*, New York–London: Columbia University Press.
- Errington, R. M., 1969: *Philopoemen*, Oxford: Clarendon Press.
- Fohl, H., 1919: *Tragische Kunst bei Herodot*, Rostock.
- Frolov, Eduard, 1999: „Fukidid i stanovljenje nauki v antičnoj Grecii“, *Fukidid, Istorija, Sankt-Peterburg*: Nauka, Juventa (rus.).
- Gabba, E., 1957: „Studi su Filarco“, *Athenaeum* 35.
- Gomme, Arnold Wycombe, 1954: *The Greek Attitude to Poetry and History*, Berkeley.
- Grube, G. M. A., 1968: *The Greek and Roman Critics*, Toronto: University Press.
- Halliwel, Stephen, 1989: “Aristotle on Tragedy”, *The Cambridge History of Literary Criticism* I, Cambridge: University Press.
- Hartog, F., 1999: „Pervyje istoriki Grecii: istoričnostj i istorija“, *BDI* 10, 177–187 (rus.).
- Hornblower, Simon, 2004: “The Story of Greek Historiography”, *Greek Historiography* (ed. S. Hornblower), Oxford: Clarendon Press.
- Hornblower, Simon, 2004: “Introduction”, *Greek Historiography* (ed. S. Hornblower), Oxford: Clarendon Press.
- Immerwahr, H., 1966: *Form and Thought in Herodotus*, Cleveland: Press of Western Reserve University.
- Jaeger, Werner, 1939: *Paideia: The Ideals of Greek Culture*, translated by G. Highet, New York.
- Juchnevičienė, Nijolė, 2002: „Istoriografijos stilistinės paradigmos: retorika ir epas“, *Literatūra* 44 (3), p. 24–35.
- Kennedy, George, 1989: “Introduction”, *The Cambridge History of Literary Criticism* I, Cambridge: University Press.
- Kennedy, George, 1989: “Philodemus”, *The Cambridge History of Literary Criticism* I, Cambridge: University Press.
- Korus, Kazimierz, 1978: *Program wychowawczy Plutarcha z Chaironeji*, Kraków: Ossolineum.
- Lachenaud, Guy, 1981: „Notes complémentaires“, *Plutarque, Oeuvres Morales* XII, 1, Paris: Les Belles Lettres.
- Lacy de, Phillip, 1948: “Stoic Views of Poetry”, *American Journal of Philology* LXIX, 3 (275), p. 241–271.
- Lacy de, Phillip, 1951: “Biography and Tragedy in Plutarch”, *American Journal of Philology* LXXIII, 2 (290), p. 159–171.
- Marrou, H. J., 1956: *A History of Education in Antiquity*, New York.
- Mauersberger, Arno, 1956: *Polybios-Lexicon*, Berlin: Akademie-Verlag.
- Myres, John, 1953: *Herodotus, Father of History*, Oxford: Clarendon Press.
- Page, L., 1962: “An Early Tragedy in the Fall of Croesus?”, *Proceedings of the Cambridge Philological Society* 188, p. 47–59.
- Rood, Tim, 2004: *Thucydides: Narrative and Explanation*, Oxford: University Press.
- Selincourt de, Aubrey, 1982: *The World of Herodotus*, New York, London.
- Stadter, Philip A., 1965: *Plutarch's Historical Methods: An Analysis of the Mulierum Virtutes*, Cambridge: University Press.
- Toynbee, Arnold J., 1964: *Greek Historical Thought*, New York.
- Tracy, H. L., 1941: “Notes on Plutarch's Historical Method”, *The Classical Journal* 37, p. 213–221.
- Walbank, F. W., 1963: *Aratus of Sicyon*, Cambridge.
- Walbank, F. W., 1960: “History and Tragedy”, *Historia* 9, p. 216–234.
- Waters, K. H., 1966: “The Purpose of Dramatisation in Herodotus”, *Historia* 15 (2), p. 157–171.
- White, Hayden, 2003: *Metaistorija: istorinė vaizduotė XIX a. Europoje*, Vilnius: Baltos Lankos.

HISTORIANS ON HISTORY AND TRAGEDY

Nijolė Juchnevičienė

Summary

One of the distinct features of Greek historical thought – if are inclined to accept the existence of one in classical Greek culture and do not condemn it as totally unhistorical – is that it was greatly influenced by the poetry and was expressed primarily in poetry. The first historical dimension of man in Greek culture was poetical. When historiography came into existence, it, though very popular, has never become the central axis of Greek culture: this position steadily belonged to poetry, especially to epic and tragic poetry. Aristotle in his *Poetics* has already got the feel of similarity between the tragic poetry and historiography. He gave preference to tragic poetry as the best of literary means to record and to transfer the experience of the past. The other genres remained on the periphery of his field of vision; historiography in his opinion is not distinguished from the chronicle. Poetry is much better than history, because it deals with universal, history with the particular events. Thus according to Aristotle the connection between drama and history lies primarily in their subject matter; history is the source for plot and characters for both of them. But the most significant is not the similarity of the plot, but the affinity between historical thinking and dramatic thinking, namely, according to R. Col-

lingwood, the concern of both the inner as well as the outer side of action.

Aristotle was the first to compare tragedy and history. With the Aristotelian Peripatos some scholars were inclined to connect a special school of history, the so called tragic history. It has been alleged, that peripatetic theory of historiography deliberately applied to history-writing some of the principles, which Aristotle applied to tragedy. The evidence for a separate theory of tragic historiography is very doubtful indeed. But this topic, started by Aristotle, has become *τόπος κοινός* in post-Aristotelian historiography. Polybius, Plutarch, Lucian formulated their theory of historiography in sharp contrast to Hellenistic practice of neglecting the truth. The aim of history and its real value, according to them, can not be separated from the truth, whereas tragedy can not be separated from the deception. Polybius had the Stoic's dislike of both rhetorical devices and emotional appeal. Hence he draws the sharp line between history and tragedy, between historical truth and malicious fiction, *ψεῦδος*. Plutarch is very peremptory in his statements, but his practice contradicts his theory. Lucian clearly distinguishes history from rhetoric, establishes it as a separate genre by contrasting it with tragedy.

Gauta 2004 10 26
Priimta publikuoti 2004 12 21

Autorės adresas:
Klasikinės filologijos katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5
LT-01513 Vilnius
El. paštas: nijole.juchneviene@ff.vu.lt